

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ У СТРУКТУРІ
ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТЬОГО ПЕДАГОГАPERSONAL PROFESSIONAL VALUES IN THE STRUCTURE
OF THE PROFESSIONAL IMAGE OF THE FUTURE TEACHER

У статті акцентується на важливості ціннісних аспектів у формуванні професійного іміджу майбутнього педагога, змістотворчою основою якого є розвиток особистісно-професійних цінностей. Саме особистісно-професійні цінності, котрі входять у структуру аксіосфери особистості, забезпечать розвиток у майбутніх педагогів здатності до автентичності, емпатійності, толерантності, професійних і особистісних компетенцій, становлення особистісно-професійних якостей і формування гуманістичної культури, що є важливою умовою формування власного педагогічного іміджу. Аксіосферу, де нами акцентується увага на особистісно-професійних цінностях, можна уявити як систему, котра включає екзистенційні, духовно-моральні, інтелектуальні, естетичні та соціальні цінності, які мають своє унікальне наповнення і займають певне місце у структурі професійного іміджу та ієрархії аксіологічних орієнтирів майбутнього вчителя. Оволодіння ними скасує підготовку «безликих» кваліфікованих кадрів, здатних реалізувати завдання розвитку гармонійної особистості. Наголошується на тому, що особистісно-професійні цінності детермінують прояв морально-духовних ціннісних орієнтацій, а це дуже важливо для педагогічної діяльності. Доводиться думка про необхідність модернізації змісту педагогічної освіти на ціннісно-змістові аспекти формування професійного іміджу майбутнього педагога. Звернення до ключових аксіологічних основ освіти передбачає, по-перше, усвідомлене ціннісне ставлення до педагогічної діяльності та до себе як особистості, по-друге, застосування відповідних освітніх технологій поетапного формування ціннісних смислів професійного іміджу, що забезпечить якісне освоєння аксіологічно значимого змісту педагогічної освіти.

Ключові слова: аксіосфера, духовність, особистісно-професійні цінності, педагогічна

діяльність, професійний імідж, ціннісні орієнтації.

The article emphasizes the importance of value aspects for the formation of the professional image of the future teacher, the content of which is the development of personal professional values. It is personal professional values forming a part of a personality's axiosphere that will ensure the development of future teachers' ability of authenticity, empathy, tolerance, professional and personal competencies, the formation of personal and professional qualities and the formation of humanistic culture, which is an important condition for forming their own pedagogical image. The axiosphere, where we focus on personal professional values, can be represented as a system that includes existential, spiritual, moral, intellectual, aesthetic and social values. These values have their own unique content and occupy a certain place in the structure of the professional image and the hierarchy of axiological guidelines of the future teacher. Mastering them will abolish the training of "faceless" qualified personnel capable of realizing the task of developing a harmonious personality. It is emphasized that personal professional values determine the manifestation of moral and spiritual value orientations, which are very important for pedagogical activities. The opinion about the need to modernize the content of pedagogical education to the value aspects of the formation of the future teacher's professional image is proved. Forming an image based on the appeal to the key axiological foundations of education involves, firstly, a conscious value attitude to teaching and to oneself as a person, which will ensure quality development of axiologically significant content of pedagogical education, and secondly, application of appropriate educational technologies of gradual formation of value meanings of professional image.

Key words: axiosphere, spirituality, personal professional values, pedagogical activity, professional image, value orientations.

УДК 159.923:378.011.3-051
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.29.6>

Білозерська С.І.

к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

Вступ. Становлення професійного іміджу є одним із найважливіших завдань у стратегії формування конкурентоспроможності майбутнього педагога, адже він є головним структурним елементом професійного успіху загалом. Учителі як професіонали, які виконують глобальні завдання щодо всебічного розвитку особистості дитини, повинні повною мірою володіти усіма професійними характеристиками (компетенціями) й особистісними здатностями.

Якщо аналізувати сьогоднішню ситуацію, то в умовах аксіологічної кризи у суспільстві сучасна українська педагогічна освіта повинна бути зосереджена на формуванні особистісно-про-

фесійних цінностей педагога у процесі професійної підготовки. Однією із причин такої ситуації є диференціація формування цінностей, оскільки досить часто окремо перераховуються дисципліни, що мають вплив на формування особистісних цінностей, і ніби окремо стоїть цикл базових дисциплін для формування професійно-значущих компетенцій, які впливають, на думку експертів, лише на професійні цінності. Такий штучний поділ призводить до того, що формування цілісної особистісно-професійної компетентності людини не відбувається. Тому, як нам бачиться, було би доцільніше говорити про формування особистісно-професійних цінностей як

змістотворчої основи формування професійного іміджу й основ професійної підготовки студентів загалом. Таке розуміння сутності проблеми дозволить сформувати цілісну особистісно-професійну якість (яку ми позначаємо як систему особистісно-професійних цінностей), що дозволить майбутньому педагогу успішно виконувати педагогічні завдання, взаємодіяти з іншими людьми.

Цінності, будучи базовою конструкцією, виступають основою для становлення особистісно-професійних якостей особистості вчителя, розвитку професійних і особистісних компетенцій, формування гуманістичної культури. Підготовка до педагогічної професії, забезпечення її якості, безсумнівно, включає «відновлення процесів» формування іміджу, що припускає планомірне і гармонійне конструювання характеристик успішного і компетентного фахівця.

Отже, найважливішою умовою формування професійного іміджу майбутніх педагогів є побудова освітнього процесу на основі аксіологічного підходу, який зумовлює розвиток у студентів особистісно-професійних цінностей, що підсилить гуманізацію освітнього процесу загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічною основою формування професійного іміджу та гуманістично-орієнтованої педагогічної освіти повинен виступати аксіологічний підхід, що передбачає формування особистісно-професійних цінностей майбутнього педагога.

Як зазначає Є. Позднішев, імідж – це «образ, який цілеспрямовано формується і чинить емоційно-психологічний вплив на певних осіб із метою популяризації, реклами і т. д.» [6, с. 240]. За А. Кузиним, суть створення іміджу полягає у тому, щоб змусити інших людей бачити вас такими, якими ви бажаєте, і піднести себе так, щоб вони сприйняли ваш образ позитивно. Основною метою цих зусиль є граничне використання всього того позитивного, що у нас закладено, уникнення негативних проявів, які можуть принизити нашу професійну, політичну і чисто людську гідність [4]. І. Кріксунова вважає, що імідж – це насамперед розповідь про себе, символ, який без слів говорить оточуючим про те, на якому шаблі суспільної драбини ви стоїте, до якого кола професій належите, який ваш характер, темперамент, смак і ваші фінансові можливості [3]. Аналізуючи праці С. Болсуна, О. Бекетова, Л. Данильчук, О. Попової, В. Шепель, А. Калюжного та ін., ми дійшли висновку, що рівень сформованості особистісних і професійних якостей майбутнього педагога впливає на становлення професійного іміджу. Особистість протягом життя прагне до самовдосконалення, само-

актуалізації, а це передбачає зміну й удосконалення професійної діяльності.

Перетворення професійної діяльності в одну з найважливіших сфер самореалізації людини призводить до взаємного впливу і самовдосконалення особистісного і професійного розвитку. Якщо характеризувати студентський вік, то основними соціально-психологічними придбаннями цього вікового періоду стають: оволодіння професією, зрілість у розумовому і морально-духовному відношенні, побудова світогляду, здатність бути критичним і самокритичним, прийняття відповідальних рішень, визначення свого місця у житті. Ці новоутворення є передумовою формування особистісно-професійних цінностей як інтегральних особистісних характеристик людини, котра здобуває кваліфікацію і характеризується професіоналізмом, як особистісна якість, що формується на базі інтелектуальних і педагогічних здібностей і особистісних властивостей, що дозволяє визначити, з одного боку, професіонала як компетентного у своїй галузі, з іншого – як особистість, котра прагне до саморозвитку, самоудосконалення, самоактуалізації, самоосвіти.

Як бачимо, процес професіоналізації передбачає засвоєння студентом професійних та особистісних цінностей, норм і способів педагогічної діяльності, а формування професійного іміджу майбутнього вчителя, у свою чергу, спрямоване на підвищення якості підготовки фахівця. Здобуваючи свій соціально-професійний досвід в умовах професійної освіти, особистість формується як суб'єкт професійної діяльності та як носій особистісно-професійних цінностей, що є визначальним для формування професійного іміджу та культури спілкування, культури поведінки, культури діяльності майбутнього фахівця.

Із вищевикладеного випливає, що формування професійного іміджу майбутнього фахівця не тільки зумовлює якість загальної професійної підготовки, а і є основою здійснення професійної діяльності, без формування якої дуже складно підготувати професіонала, здатного адекватно реагувати на динаміку соціальних змін і адаптації, соціалізації та інкультурації в умовах трансформації українського суспільства.

Якщо говорити про педагогічну діяльність, то вона є ціннісною, оскільки вона втілюється людьми та існує заради людей. У ній людина може знайти застосування своїм здібностям, розвинути творчий потенціал, сформувати своє професійне кредо. Поряд із тим педагогічна діяльність відноситься до таких, де особливо значуща залежність результативності діяльності від характеру ціннісних орієнтацій її суб'єкта.

Ми розглядаємо цінності вчителя як внутрішній, емоційно освоєний регулятор діяльності, що визначає його ставлення до навколишнього світу і до самого себе та моделює зміст і характер виконуваної ним педагогічної діяльності. Склад і співвідношення цінностей у цілісній структурі професійного іміджу відрізняються значним різноманіттям і органічною взаємозумовленістю.

Так, наприклад, Н.Ю. Гузева, розглядаючи проблему формування професійно-значущих орієнтацій майбутнього вчителя, виділяє три групи педагогічних цінностей:

1. цінності, безпосередньо пов'язані з умовами професійної діяльності: свободу та відповідальність у прийнятті професійних рішень; прагнення до спілкування з людьми різного віку; чітко організований трудовий освітній процес; гуманістичний характер професії; прагнення до самовдосконалення, самоосвіти, саморозвитку; знання свого предмета; повагу і вдячність до інших; творчий, аксіологічний характер праці;

2. цінності, які лежать в основі особистісно-мотиваційної сфери вчителя: можливість впливати на поведінку інших людей і спрямовувати її; здатність любити, вірити та творити добро; можливість передати свою майстерність, знання;

3. цінності, що відображають управлінські аспекти освітньої діяльності: наявність перспективи професійної кар'єри; продовження сімейних та українських традицій; відповідність професії задаткам, інтересам; бажання завжди прийти на допомогу [1].

Сутність ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності педагога характеризується переходом соціально-значущих педагогічних цінностей в особистісні, що є структурною складовою частиною професіоналізму, а також у подальшій їх реалізації у діяльності.

Таким чином, особистісно-професійні цінності – це ті особистісні фактори, на основі яких людина робить вибір на користь професійної діяльності, освоює і виконує свою діяльність. Вони забезпечують особистісний, соціально значимий підсумок професійної діяльності, адже саме ціннісне ставлення до педагогічної діяльності виступає важливою умовою успішного формування професійного іміджу та професійного становлення майбутнього педагога загалом.

На наш погляд, у категорію особистісно-професійних цінностей у широкому сенсі слід включити всю аксіосферу, яка дозволяє вибудувати уявлення про майбутню професію, майбутнього педагога, здатного бути автентичним, емпатійним, толерантним і безоцінним, що важливо для формування власного педагогічного іміджу.

На жаль, сьогодні доводиться констатувати проблему формування опосередкованого ставлення майбутніх фахівців до педагогічної професії, яке здійснюється шляхом засвоєння ціннісних стандартів, переданих через навчання, виховання та інші системи комунікацій. Специфіка їх прояву полягає у тому, що вони не перевірені власним трудовим досвідом, тому не входять глибоко в особистісні підструктури, внаслідок чого і відрізняються більшою рухливістю, однак формування ціннісних орієнтацій на ранніх стадіях професіоналізації виступатиме так званим «регулятором», що визначатиме поведінку особистості у ситуації вибору, виступаючи для неї критеріями професійного становлення. Залежно від ієрархічності професійних цінностей відбувається заповнення мотиваційного поля особистості, яке динамічно і гнучко позначає цілі, а також засоби їх досягнення.

Вони є емоційно освоєним внутрішнім регулятором діяльності, котрий визначає світогляд, зміст і якісні характеристики педагогічної діяльності. «Це є орієнтири суспільної та професійної активності педагога, вони є гуманістичними за визначенням, оскільки зосереджують у собі широкий діапазон всіх духовних цінностей суспільства. Тільки в тому разі, якщо особистісно-професійні цінності педагогів становитимуть цілісну систему, вони стануть головними регуляторами їхньої професійної діяльності» [6, с. 241].

Домінуючи у цілісній структурі цінностей, особистісно-професійні цінності детермінують прояв і високих духовних ціннісних орієнтацій, а це дуже важливо для педагогічної діяльності.

М.С. Каган підкреслює, що «духовність – це атрибут людини як суб'єкта» [2, с. 98], і з цим важко не погодитися, адже духовність можна розглядати в особистісному та надособистісному аспектах. У першому випадку духовність постає саме як людська, особистісна характеристика (цінність); у другому – як культурне, соціальне явище, що виражає різні типи духовної орієнтації суспільства й окремих соціальних груп.

Педагогічна освіта має сприяти відновленню природних зв'язків людини з навколишнім світом, природою, культурою, історією, а також відродження духовно-чуттєвого способу життя і високих морально-ціннісних ідеалів та орієнтирів. Людині властиве прагнення до вищої духовної досконалості, як це закладено у самій її природі, у здатності особистості до такої моральної досконалості, якою ніхто не може володіти, крім людини.

На думку А. Маслоу, індивіду для того, щоб реалізувати себе, відчути себе повністю людиною, необхідно володіти такими цінностями, як істина, добро, краса, досконалість.

Вчений зазначав, що самоактуалізації досягає духовно повноцінна особистість, котра у своїй діяльності мотивується цінностями, які виходять за межі її «Я» [5].

В. Франкл вважав, що духовність людини – це не просто її характеристика, а основний конструкт її особистості. Завдяки духовності людина реалізує себе, адже вона існує для того, щоб «представляти себе, поступатися собою, пізнаючи і люблячи, віддавати себе. Людина духовна тією мірою, якою вона здатна замислитися над питаннями про суще і належне, про добро і зло» [7, с. 67].

Слід зауважити, що саме вчителю необхідно розглядати духовність як свій «внутрішній всесвіт» не тільки завдяки постійному діалогу із самим собою і світом, а й насамперед з огляду на те, що у процесі діяльності та спілкування з іншими вона входить в «організм» культури. Вищі цінності культури стають внутрішніми духовними регуляторами особистості вчителя, спрямовують всю систему його життєдіяльності. Вони виникають і розвиваються в історії культури, а індивід засвоює їх під час свого фізичного, психічного, соціального та морально-духовного становлення, тобто через процеси виховання й освіти, соціалізації загалом. У підсумку ж виявляється, що культура – це засіб формування духовності та цінностей, а духовність – мета розвитку індивідуальної культури людини, яку покликаний сформулювати вчитель.

Отже, виникає необхідність модернізації змісту педагогічної освіти, покликаної переорієнтувати її мету на виховання педагога як людину культури, духовно розвиненого, компетентного професіонала, «рефлексуючого

практика» з вираженою установкою на особистісно-професійні цінності.

Необхідно також актуалізувати ціннісно-сміслові аспекти формування професійного іміджу, змоделювати культурно-освітнє, інформаційне середовище педагогічного вишу, яке надасть майбутньому педагогу можливість активної участі у конструюванні змісту своєї освіти, розробці індивідуального педагогічного маршруту, в основі якого буде формування професійно-особистісних пріоритетів. До структури цих пріоритетів у системі реформування педагогічної освіти слід віднести розвиток аксіосфери майбутнього вчителя, яка спрямує його внутрішній світ на професійне, особистісне і духовне зростання, самовдосконалення на основі педагогічних цінностей.

Під аксіосферою вчителя ми розуміємо систему особистих, професійно-педагогічних і соціально-культурних цінностей, котрі детермінують зміст і характер освітньої діяльності та регулюють взаємодію її суб'єктів, стимулюють їх особистісне самовираження. Аксіосферу майбутнього педагога як основу формування професійного іміджу, де акцентується на особистісно-професійних цінностях, ми розглядаємо як систему, що включає екзистенційні, духовно-моральні, інтелектуальні, естетичні та соціальні цінності. Кожна зі вказаних цінностей, у свою чергу, може виступати самостійною системою, утвореною безліччю особистісних смислів. Названі цінності мають своє унікальне наповнення і займають певне місце у структурі професійного іміджу й ієрархії аксіологічних орієнтирів майбутнього вчителя.

Процес професіоналізації повинен забезпечувати освоєння всіх вказаних

Таблиця 1

Особистісно-професійні цінності майбутнього педагога

Цінності	Характеристика	Цінності в освіті
Екзистенційні	Інтровертована орієнтація, інтроспективно-діалогічні відносини	сєнс і цінність життя, свобода, рішучість, спілкування, надія, турбота
Духовно-моральні	Екстравертність, емоційний інтелект, цінності індивідуального суб'єкта та носія Божественного, духовна досконалість, аксіологічне «Я»	Добро, благородство, справедливість, альтруїзм, досконалість, істина, здатність любити, вірити, творити добро та боротися зі злом, відповідальність
Соціальні	Соціальна активність, духовна культура, бажання і вміння працювати з дітьми, організаційні здібності	Патріотизм, громадянський обов'язок, національна гідність
Естетичні	Емоційно-чуттєвий камертон освітнього процесу, ціннісне багатство світу	Прекрасне, поетичне, трагічне, комічне, піднесене. Твори мистецтва
Інтелектуальні	Пізнавальна перспективи, академічна зрілість, усвідомлення цінності професії та результату педагогічної діяльності	Пізнавальний інтерес, активність і креативність, цінності роботи у команді та толерантного ставлення до її учасників; цінності самореалізації та самоосвіти; цінності творчого підходу в застосуванні сучасних технологій

складників особистісно-професійних цінностей, їх розуміння, усвідомлення і прийняття. Так, екзистенційні цінності передбачають дотримання положення, що у кожної людини існують фундаментальні проблеми, пов'язані з її особистісною сутністю. Знаходячи себе як екзистенцію, людина знаходить і свободу, що є основним джерелом і рушійною силою її існування. Для майбутнього вчителя вони забезпечують здатність визначати себе через вибір, через феноменалізм, який дозволяє не грати роль вчителя, а бути ним, відображаючи життєві цінності іншої людини.

Інтелектуальні цінності дозволяють реалізувати себе, адже науково-пізнавальний інтерес педагога є «пусковим механізмом» для формування пізнавальної активності дитини. Знання є домінантою цінностей, оскільки різні його форми ціннісно зумовлені, бо за своєю природою вони забезпечать вибір альтернатив у процесі педагогічної діяльності. Поряд із тим вони сприятимуть розвитку зацікавленості, активності, творчості, радості від досягненого, здатності доводити свою думку, що дасть можливість спроектувати їх на майбутню професійну діяльність, тобто сформуванню потенційну готовність до дії на основі отриманих знань.

Ціннісне «Я» як комплекс ціннісних орієнтацій включає не тільки пізнавальні, а й емоційно-вольові складові частини, які виступають внутрішнім регулятором особистості, асимілюють як соціально-педагогічні, так і професійно-групові цінності, є фундаментом індивідуально-особистісної системи педагогічних цінностей.

Духовно-моральні цінності (честь і особиста гідність учня, яка утверджується в атмосфері свободи від диктатури вчителя та права вихованця бути суб'єктом, а не об'єктом педагогічного процесу, побудованого переважно на діалогічній, а не на монологічній дидактиці; благородні етичні стимули та мотиви оволодіння знаннями) – це здатність особистості до самостійного, автентичного ціннісного орієнтування, заснованого на світоглядних роздумах, переживаннях, оцінках. Це цінності, що задовольняють потребу у спілкуванні та розширюють його коло (спілкування з дітьми, колегами, референтними групами, переживання дитячої любові та прихильності, обмін духовними цінностями та ін.); бажання й уміння бачити в іншій людині позитивні риси її особистості, що досить важливо є для формування професійного іміджу.

Такі цінності проявляються як основа педагогічної освіти, передають цілі, мотиви, ідеали, установки особистості педагога, які визначають комплекс його ціннісних орієнтацій. Духовно-моральні цінності включають у себе вміння розуміти настрій учня, вміння

допомогти проявитися його перцептивним здібностям, зрозуміти труднощі у житті та навчання, бажання своєчасно допомогти, а також доброту і гуманність. Такий вчитель вміє підтримувати доброзичливий емоційний фон у процесі спілкування з учнями, а також співпереживати і прогнозувати відповідні ситуації.

Соціальні цінності, пов'язані з утвердженням особистістю своєї ролі у соціальному і професійному середовищі (суспільна значущість праці педагога, престижність педагогічної діяльності, визнання професії найближчим референтним оточенням та ін.) – це цінності професійної діяльності, які є сукупністю ідей, уявлень і відповідних їм соціокультурних утворень, що визначають поведінку, технології діяльності певної професійної групи, окремого працівника.

Естетичні цінності забезпечують процес формування і розвитку естетичного сприйняття, здатність до співпереживання, набуття естетичного ідеалу і формування естетичного смаку. Завдяки цим цінностям виникає якісна потреба у створенні прекрасних творів, причому не тільки у сфері мистецтва, але й у трудовій діяльності, побуті, відносинах, вчинках людей і їх поведінці. Суть естетичного впливу на особистість полягає у тому, що він здатний викликати найтонші переживання, почуття радості, захоплення, глибокого душевного хвилювання. Таким чином, краса й естетична виразність дійсності впливають на емоційну сферу людини, вдосконалюють і розвивають її.

Отже, у формуванні професійного іміджу педагога необхідне усвідомлення студентами поняття «особистісно-професійні» цінності, тому що вміння прийняти іншу людину безоцінно, розібратися в етіології її життєвих труднощів можливо тільки на основі вказаних вище цінностей. У такій атмосфері учні будуть отримувати можливість для психологічно безпечної персоналізації, відкриття і прийняття свого внутрішнього світу, переживання своєї значущості, підтверджувати істинність власного світосприйняття. Рівень сформованості особистісно-професійних цінностей, інтересу до обраного виду професійної діяльності, задоволеності її результатами, рівень розвитку мотивації педагогічної діяльності та прагнення до самовдосконалення сприятимуть формуванню позитивного професійного іміджу педагога.

Висновки з проведеного дослідження. Професійний імідж – це досить складне явище, формування якого залежить від зовнішніх і внутрішніх факторів, у тому числі і від специфіки професійної діяльності. Розглядаючи основи формування професійного іміджу майбутнього педагога, ми виділили найважливішу складову частину цього процесу – його

формування слід розглядати через призму засвоєння системи особистісно-професійних цінностей.

У структурі особистісно-професійних цінностей майбутнього педагога ми акцентували на таких складниках, як екзистенційні, духовно-моральні, інтелектуальні, естетичні та соціальні цінності. Формування і розвиток цих цінностей включає, по-перше, ціннісне ставлення до педагогічної діяльності та до себе як особистості (розуміння того, що цінність є основою формування інтересів, мотивів, потреб майбутніх педагогів як джерела особистісного і професійного сенсу в педагогічній діяльності; якісне освоєння аксіологічно значимого змісту педагогічної освіти); по-друге, поетапне формування ціннісних смислів професійного іміджу, яке передбачає застосування таких освітніх технологій, як творчий діалог викладачів і студентів через формування основних понять педагогічної діяльності, а також основних уявлень про ціннісну сутність професії педагога, практико-орієнтований характер освоєння цінностей педагогічної діяльності.

Таким чином, актуалізація ціннісної проблематики в освітній сфері передбачає посилення уваги до підготовки педагогічних кадрів, формування їх іміджу на основі звернення до

ключових аксіологічних основ освіти. Аксіосфера педагога, його внутрішній світ, цілеспрямоване формування свого іміджу у процесі професійної підготовки зумовлює якість подальшої педагогічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гузева Н.Ю. Формирование профессионально-значимых ориентаций будущего учителя в условиях педколледжа : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01: Оренбург, 1998 166 с.
2. Каган М.С. Философская теория ценности. Санкт-Петербург : ТОО ТК «Петрополис», 1997. 205 с.
3. Криксунова И. Создай свой имидж. Санкт-Петербург : Лань, 1997. 173 с.
4. Кузин Ф.А. Современный имидж делового человека бизнесмена, политика. Москва : Ось-89, 2002. 142 с.
5. Маслоу А. Самоактуализация. Психология личности. Т. 1 Хрестоматия. Самара : Издательский Дом «БАХРАХ М», 2002. С. 379–386.
6. Позднишев Є.В. Медіапсихологія і проблеми формування іміджу у спорті. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. Вип. 13. 2019. С. 238–248.
7. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог